



## İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı

İsmail Köse

Kronik Kitap, İstanbul, 2018, 451 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-35-8.

Sinan TEZEL\*

Günhan'ın Kayı boyuna mensup Osmanoğulları henüz Söğüt-Domaniç taraflarında ufak bir beylik iken dünyanın hakimiyetini sağlayacak konuma erişmiş ve kazandığı nice zaferler, genişlettiği topraklar ile koskoca bir imparatorluk olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kurulmaya başladığı dönemden yıkılışına kadar geçen zamanda bir takım ayaklanma ve isyanlar ile tarihi boyunca uğraştığı bilinmektedir. Özellikle kuruluş dönemi olarak adlandırdığımız dönemde Anadolu'da siyasi birliği sağlamak adına beyliklerin ayaklanmaları ile çok uğraşmıştır. Altı yüz yıllık dünyaya aman diletten bu koca devletin, Batı'ya karşı verdiği mücadelenin yanında sürekli bir çeşit isyan ve ayaklanma gibi durumlar ile karşı karşıya kaldığını tarihin tozlu sayfalarına baktığımızda da görüyoruz. Bu eserde de Osmanlı Devleti'nin yakın döneminde gerçekleşen ve devleti çökerterek devlete toprak kaybı

---

\* FSMVÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencisi, redmustang-69@hotmail.com

yaşatmak adına yapılan zamanın Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in önderliğinde gerçekleşen bir Arap isyanı ele alınmaktadır. Her ne kadar Şerif Hüseyin önderliğinde diyorsak da bu isyanın başında gelen sorumlu eserde de belirtildiği gibi şüphesiz İngiliz Hükümetidir. Eserimizin giriş kısmında da yazarımız İsmail Köse Osmanlı Devleti'nin en zor zamanında isyan için İngilizler tarafından ayartılan olarak Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i işaret etmiştir. Ayrıca Köse aynı zamanda gelişen olayların biraz daha derinine inerek Müslüman Araplar ile Osmanlı Devleti'nin arasında ki ilişkinin milliyetçilik akımı kadar Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesi ve Arap tebaayı kendi imkânlarıyla koruyamamasına da bağlamıştır.

Yazarımız Köse Hicaz'da başlayan Arap isyanı için üç önemli tespitte bulunmuştur. Bunlardan ilkinin İngiltere'nin Kızıldeniz ve Basra Körfezinde ki tartışmasız üstünlüğü olarak göstermiştir. İngilizlerin asilere destek vermesi ile asilere denizden yapılacak bir müdahale şansının da olmadığını belirtmiştir. İkinci tespiti ise Osmanlı ordusunda ki istihbaratın yetersiz ve zayıf olduğu yönündedir. Buna bağlı olarak Köse, etkili bir istihbarat biriminin Şerif Hüseyin'in isyan girişimlerini ve düşmanla irtibatının tespit edebileceğini ve isyanı engelleyebileceğini düşünmektedir. Üçüncü önemli tespiti ise teknolojik yetersizlik olarak göstermiş ve Hicaz Demiryolu'nun Mekke'ye ulaşamamış olmasını okuyucuya sunmuştur. Türk birliklerinin İngilizlerin sınırsız destek çıktığı asilere karşı, elinde teknolojik ulaşım aracı olmamasından dolayı saldırı konumundan mecburen savunma durumuna geçmesini de ayrıca belirterek Osmanlı ordusunun bu hararetli isyan karşısında neden başarı sağlayamadığını okuyucuya mantıklı nedenler ile açıklamıştır.

Hicaz da ki Arap isyanı ile ele alınan bu eserde Köse, isyan öncesinde Arap milliyetçiliğinin merkezi Şam'ın, İngiltere tarafından yakından takip edildiğine dikkat çekmiştir. Bunun yanında da Şam'da sivil Arapların oluşturduğu "Fatah el Arab" ve Osmanlı ordusunun içinde ki Arap subayların kurduğu bir başka Arap milliyetçisi örgütlenmesi olan "Hizb'ul-Ahd" gibi gizli örgütlenmeleri yine İngiltere'nin yakından takip ettiğini belirtmiştir. Bu da okuyucunun bu bilgilere bakarak İngiltere'nin istihbarat ağının ne kadar geniş olduğunu görebilmesini sağlamaktadır. Köse, savaş başladığında Arap Yarımadası'ndaki İngiliz istihbarat görevlilerine de dikkat çekmiştir. Eserde, İngiliz Hükümeti'nin bu saha elemanlarının eğitim düzeyi, yerel dilleri konuşma becerileri, daha önceki yıllarda yarımadayı tanımaya yönelik gerçekleştirdikleri faaliyetleri ve hemen hemen hepsinin 30-35 yaşlarında iyi bir tecrübeye sahip olmasına özen gösterdiği ifade edilmektedir. Tabi bu da baktığımızda Köse'nin de belirttiği gibi İngiliz Hükümeti'nin yarımadaya ve Arap isyanına verdiği önemi göstermektedir.

Kanımcı eseri önemli kılan bir başka husus ise eser meydana getirilirken kaynak olarak İngiliz arşiv belgelerinden yararlanılmış olmasıdır. Bu durumda eserin bu sahada ki diğer eserlerden biraz daha farklı olduğu dikkatli okuyucular tarafından tespit edilebilir. Eserin birinci bölümüne bakacak olursak İngilizlerin Hicaz ve Filistin politikası üzerinde durulmak istenmiş ve isyandan önce gelişen olaylar ile isyanın arka planı okuyucuya sunulmuştur. Köse, İngilizlerin bu politikasını okuyucuya sunarken Yahudilerin Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için nasıl çırpındığını ve aynı şekilde İngilizlerin de

bu devletin kurulması için belli bir uğraş verdiğini de net bir biçimde anlatmıştır. Tabi bu hususta eserde de belirtildiği gibi bu dönemde İngiltere menfaatleri bir yana İngiliz başbakanının sıkı bir Siyonist sempatzamı Lloyd George olduğunu ve Siyonizm'in kurucusu Theodore Herzl'in yakın arkadaşı olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Verilen bilgilere göre isyanın bir diğer sebebi de Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması için olabilir dersek yanlış olmaz sanırım. Çünkü bildiğimiz üzere bu dönemde Filistin, bir Osmanlı toprağı idi ve Theodore Herzl'in II. Abdülhamit Hana Filistin'de Yahudi devleti kurulması için yaptığı teklif Sultan Abdülhamit Han tarafından reddedilmişti. Bir başka mesele, eserde İngilizlerin Arap Yarımadası'ndaki planlarının hayata geçirilmesi için tek yolun bölgede ki yerel işbirlikçiler aracılığıyla geniş çaplı bir isyan ve iç karışıklık ile mümkün olabileceği belirtiliyor. Köse İngilizlerin ne tek başına ne de müttefiki Fransa ile bu planlarını gerçekleştiremeyeceğini söylüyor. Buna göre eserde verilen bu tabloya baktığımızda Şerif Hüseyin ve oğullarının (özellikle üçüncü oğlu Abdullah) ve aynı zamanda Necd, Suriye, Filistin, Irak gibi bölgelerde ki yerel idarecilerin İngilizler ile anlaşarak Osmanlı'ya ve Arap yurttaşlarına hıyanet etmediğini düşünecek olursak belki de bu bölgelerin bir ihtimal hala günümüz Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde olabileceğini düşünebiliriz. Bununla beraber yine günümüzde Tel Aviv'de bulunan ve Filistin'de Müslümanlara yaptığı zulüm ile bilinen İsrail devletinin olmadığını da düşünebiliriz.

Eserde Şerif'in oğlu Abdullah'ın hatıratında yazmadığı ya da yazmak istemediği bazı hususlar dile getirilerek gün ışığına çıkarılmış ve okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Bu hususta örnek olarak en önemlilerinden bir tanesi Abdullah'ın Kahire'ye İngiliz Doğu İşleri Sekreteri Lord Kitchener ile görüşmeye gitmesidir. Bu mevzuda asıl olarak babası Şerif Hüseyin tarafından Kahire'ye görüşmeye gönderilen Abdullah, hatıratında Meclis-i Mebusan üyeliği dolayısıyla İstanbul'a giderken Mısır Hidivi'ni ziyaret ettiğini ve orada tesadüfen Kitchener ile karşılaştığını, ertesi gün ise Kitchener'in görüşme taleb ettiğini yazmıştır. Oysa yazarımız Köse İngiliz arşivinden yararlanması dolayısıyla görüşme ile ilgili Kitchener'in İngiltere Dışişleri Bakanına gönderdiği yazıyı okuyucuya sunmuştur. Yazıda, Abdullah'ın Kitchener ile görüşme talebi açıkça görülmektedir. Bu durumda da eserde Abdullah'ın hatıratında ki bu gerçek dışı bilginin ortaya çıkarıldığını görmekteyiz.

Eserde tarihi bir yanlış da okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Bu yanlışta Köse Arap isyanının, İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e getirdiği teklif ile I. Dünya Harbi başladıktan sonra örgütlendiği bilgisine bir düzeltme yapmak istemiştir. Bu düzeltmede ise Mekke mebusu olarak görev yapan Şerif'in oğlu Abdullah'ın, Arap Yarımadası'ndaki Osmanlı varlığını sona erdirmek için yukarıda da belirtilen görüşme ile İngilizlere işbirliği teklif ettiğini ve babası Şerif Hüseyin'in isyana açık olduğunu, destek istediğini bildirdiğini, eserde açıkça beyan etmiştir. Köse bu bilgiye de İngiliz arşivinin açılmasına

kadar ulaşamadığını ayrıca belirtmiştir. Böylece esere baktığımızda yıllarca yanlış bilinen bir olayın da aydınlatıldığını görüyoruz.

Eserde isyanın başlıca bölgelerinden Mekke'nin, ekonomik ve askeri özellikleri belirtilmiş ve buna mutabık olarak Şerif Hüseyin'in Osmanlı ordusuna karşı kurduğu haince plan da ayrıntıları ile okuyucuların dikkatine sunulmuştur. İhanetin derinliğini yansıtan ilginç ve düşündürücü hususlarında ele alındığını görmekteyiz. Bunlardan bir tanesi Taif'teki Tümen Komutan Vekili Miralay Ahmet Bey'in Binbaşı Ziya Bey'e gönderdiği şifre telgraftır. Bu telgrafta Cidde ve Taif'te asılsız ve tamamen yanlış bilgi olarak bildirilen isyan söylentisinden bahsedilmektedir. Eserde belirtilen bu söz konusu telgraf, isyan çıkana kadar tüm uyarı ve istihbaratlara kulak tıkayan Galip Paşa tarafından, Miralay Ahmet Bey'e yazdırıldığı söylenmektedir. Daha da dikkat çekici husus ise Galip Paşa'nın daha bu telgrafı Miralay Ahmet Bey'e yazdırırken isyanın çoktan başladığının okuyucuya bildirilmesidir. Eserde geçen başka bir ilginç mesele, bir Osmanlı subayı olan ve Çanakkale'de cepheden kaçarak İngilizlere sığınan Muhammet Faruki'dir. Bu zatın İngilizlere çalışan bir hain olduğu açıkça beyan edilmiş ve hatta Faruki'nin General Clayton'a Türklerden nefret ettiği ve Mekke'deki Türk askerlerini öldürmekten büyük keyif aldığına dair gönderdiği mesajlar eserde açıkça okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Yine eserde verilen bu dikkat çekici bilgiye bakarak koca cihan devleti Osmanlı'nın ne derece çirkin bir ihanete uğradığını görmekteyiz.

Köse yaygın görüşün aksine, bu isyanın en etkin istihbarat elmanı olarak gösterilen İngiliz subayı Yüzbaşı Thomas Edward Lawrence olduğunun değil, ismi pek az bilinen Gertrude Bell'in olduğunu iddia etmiştir. Eserde Bell'in Arap Yarımadası hakkında çok bilgili ve tecrübeli olduğu, 24 yaşında Arap Yarımadası ve Mezopotamya'da faaliyet göstermeye başladığı söylenmektedir. Lawrence hakkında ise Yarbay Wilson'un emrindeki İngiliz istihbarat subaylarından biri olduğu ve en önemli görevinin ise Türk karşıtı propaganda yaparak kötü olan Türk-Arap ilişkisini daha da kötüye çevirmek olduğu okuyucuya bildirilmiştir.

Eserde Lawrence hakkında gerçekten çok dikkat çekici bilgiler mevcut olmasıyla beraber Lawrence'ın Türk askerine attığı ağıza alınmaz bazı çirkin iftiralarda göze çarpmaktadır. Bu iftiralarda Türk askerinin Arap köylerini yağmaladığı, hamile kadınlara ve yaşlılara işkence yaptığı ve bunun gibi birçok gerçek dışı çirkin iftiraların Lawrence tarafından Türk askerine atıldığından bahsedilmektedir. Tabi buna karşılık eserde, Lawrence dışında ki İngiliz subaylarının Türk askerinin ne kadar merhametli, insancıl ve savaş hukukuna uyan asil askerler olduğuna dair raporları vurgulanmıştır. Böylece Köse'nin eserde, Lawrence'ın Türk-Arap ilişkilerini en kötü duruma getirmek için Türk askerine attığı bu çirkin iftirayı da ele alıp nasıl çürüttüğünü görüyoruz.

Sonuç olarak eserde ele alınan isyanın farklı boyutlarda ince ayrıntıları ile okuyucuya aktarıldığını görmekteyiz. Okuyucu eseri okuduğunda isyanın nelerden kaynaklandığını, isyanın doğuşunu, Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir ihanetin içinde olduğunu ve bunlarla birlikte isyanın tüm arka planını görebilir diyebiliriz. Ayrıca eserde söz konusu isyanın ilgili okuyuculara hitap etmesi

dahilinde resimler ve özellikle haritalar mevzunun daha iyi idrak edilebilmesi açısından yararlı görünmektedir.

Eserde Osmanlı ordusunun isyana karşı koyması hususunda, verilen mücadelenin adil olmadığı anlaşılabilmesi açısından, asilerin sayısı ve orduda ki birlik sayısı, orduda ki mühimmat, iaşe ve İngilizlerin asilere sağladığı imkânlar olarak makineli tüfek, dağ topu gibi benzer mühimmatların ayrıntıları verilmiş bulunmaktadır. Böylece esere baktığımızda Osmanlı Devleti'nin, İngilizlere ve onların içeride ki hain maşalarına karşı nasıl bir mücadele verdiğini tüm bilinen veya bilinmeyen gerçekliği ile görüyoruz.